

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/78733>

Please be advised that this information was generated on 2018-06-25 and may be subject to change.

De verdeling van verantwoordelijkheid tussen journalist en nieuwsbron

Vorm en functie van citaatmengvormen in journalistieke genres

1. Theoretisch kader

Een aanzienlijk deel van de menselijke communicatie gaat over wat andere mensen zeggen en denken. Deze zogenoemde metarepresentatie vindt plaats binnen de weergave van wat we zelf waarnemen en doen. Dit betekent dat we als taalgebruikers voortdurend bezig zijn stukken informatie te labelen als afkomstig van andere sprekers en deze te verbinden met onze eigen waarnemingen en opinies. Met andere woorden, we moeten voortdurend onze eigen verantwoordelijkheid afbakenen van en verbinden met die van andere bronnen. De vraag wat waar is of in hoeverre, onder welke condities, voor wie iets waar zou kunnen zijn is daarbij cruciaal (Chilton 2008; Cosmides & Tooby 2000). Een tekstgenre waarin deze vraag pregnant naar voren komt is de nieuwstekst in al zijn verschijningsvormen.

In nieuwsteksten is de verteller/journalist gebonden aan de eis van objectiviteit en waarheid; de personages in de journalistieke tekst zijn de bronnen van het gerapporteerde nieuwsfeit. De verwerking van bronmateriaal vormt de kern van het journalistieke narratieve proces. Met name in misdaad- en rechtbankverslaggeving is de journalist zowel getuige als verteller: getuige van de persconferentie c.q. rechtbankzitting; verteller ofwel metarepresentant van gebeurtenissen waarvan hij of zij geen getuige is geweest en waarvoor de journalist dus afhankelijk is van de verklaringen van bronnen van uiteenlopende betrouwbaarheid. Het resultaat is een vermenging van de stem-

Samenvatting¹

In journalistieke tekstgenres komen duidelijk herkenbare representaties van brontekst voor, zoals directe en indirecte rede, maar ook citaatmengvormen zoals vrije indirecte rede en parafrase, waarin de stemmen van journalist en bron moeilijker te onderscheiden zijn. Analyse van verschillende soorten nieuwsteksten over één juridische casus laat zien dat in de nieuwsberichten de voorkeur wordt gegeven aan directe of indirecte rede; de mengvorm vrije indirecte rede wordt vermeden, maar in de achtergrondartikelen en opiniebijdragen komt deze wel voor. Zelfs vrije indirecte gedachte - een vorm afkomstig uit fictie - blijkt in deze subgenres niet onmogelijk. Stemvermenging van bron en journalist komt ook voor in verwijzingen naar personages en gebeurtenissen. Ter illustratie worden tekstvoorbeelden van de journalistieke subgenres met elkaar vergeleken wat betreft de vorm en functie van bronrepresentatie en stemvermenging. Analyse van de mentale ruimtes die bronnen binnen diverse nieuwsgenres toegekend krijgen helpt te verklaren hoe de vermenging van stemmen tot stand komt.

men van journalist en bronnen. In de meest subtiële vorm wordt bronmateriaal (vergaand) geparafraseerd door de journalist. Er is sprake van tekstdelen die bronnen niet zozeer citeren, doch de uitingen van bronnen op een meer afgeleide wijze weergeven. Vergelijk het volgende fragment² uit een regionaal dagblad.

1. **Slecht voorbeeld Heerenveen** – Voor politierechter Marc Brinksma stond het gisteren vast dat een 46-jarige vader uit Heerenveen een slecht voorbeeld is geweest voor zijn MINDERJARIGE (1) zoon. In het kader van een omgangsregeling was de jongen bij zijn vader op visite geweest. Voor de terugkeer naar zijn moeder had hij vervoer nodig. VADER (2) stelde voor om samen naar het Heerenveense spoorwegstation te gaan om daar een GOEDE (3) fiets te stelen. Aanvankelijk VOND (a) de KNAAP (4) het niet zo'n goed idee, maar na enig aandringen ging hij overstag. Uit de stalling werd een PRIMA (5) fiets uitgezocht waarmee de jongen VERDWEEN (6). Dankzij een getuige, die de affaire verdacht voorkwam, KON (b) de politie HET DIEVENPAAR (7) achterhalen. Bij verstek is de Heerenvener veroordeeld tot dertig uren werkstraf.

Het zijn de referenties gemaakt naar personen, objecten en gebeurtenissen die in dit fragment de signalen van broninformatie vormen. Op elk van de genummerde instanties worden lexicale keuzes gemaakt die toe te schrijven zijn aan één van de bronnen, hetzij omdat ze typerende (modaliteit of evaluatie uitdrukken, zie Sanders & Spooren 1996 en Sanders 1999) benamingen vormen vanuit deze bron (1-5 en 7), hetzij omdat de betreffende aanduiding het ruimtelijke gezichtspunt van een bron weergeeft (6).

- (1) MINDERJARIG → relevante categorie vanuit gezichtspunt van de rechter;
- (2) VADER → aanduiding vanuit gezichtspunt van de zoon;
- (3) GOEDE → kwalificatie van een te zoeken fiets vanuit gezichtspunt van de vader;
- (4) DE KNAAP → aanduiding van de jongen vanuit gezichtspunt van een niet-betrokkene, i.e. de getuige;
- (5) PRIMA → kwalificatie van de te stelen fiets vanuit het (imaginaire) gezichtspunt van vader en zoon;
- (6) VERDWEEN → aangeduid vanuit het gezichtspunt van de getuige;
- (7) HET DIEVENPAAR → aanduiding van vader en zoon vanuit gezichtspunt van politie en justitie.

Typerend voor alle narratieve tekstgenres, ook de journalistieke, is dat de spreker – de verteller – niet alleen uitingen van anderen parafraseert, maar ook andere sprekers aan het woord laat binnen zijn of haar eigen tekst. Manieren waarop deze spraak van ingebedde sprekers – de personages – wordt gerepresenteerd lopen uiteen van citaat (direct, indirect, vrij indirect) tot weergave van een talige handeling zonder dat de inhoud ervan wordt weergegeven (voor een overzicht zie Semino, Short & Culpeper 1997).

Het concept *verantwoordelijkheid* helpt te onderscheiden tussen de verschillende typen inbeddingen: welke spreker – verteller of personage – is verantwoordelijk voor welk aspect van de tekst? Bij het citeren zien we dat in de direct rede (*De agente zei: "Ja, ik ben erbij geweest"*), de verantwoordelijkheid voor de inhoud en verwoording van het citaat maximaal is voor het geciteerde personage en minimaal voor de verteller. In de indirecte rede kan de verteller een veel grotere verantwoordelijkheid voor de verwoording nemen (*De agente zei dat zij aanwezig*

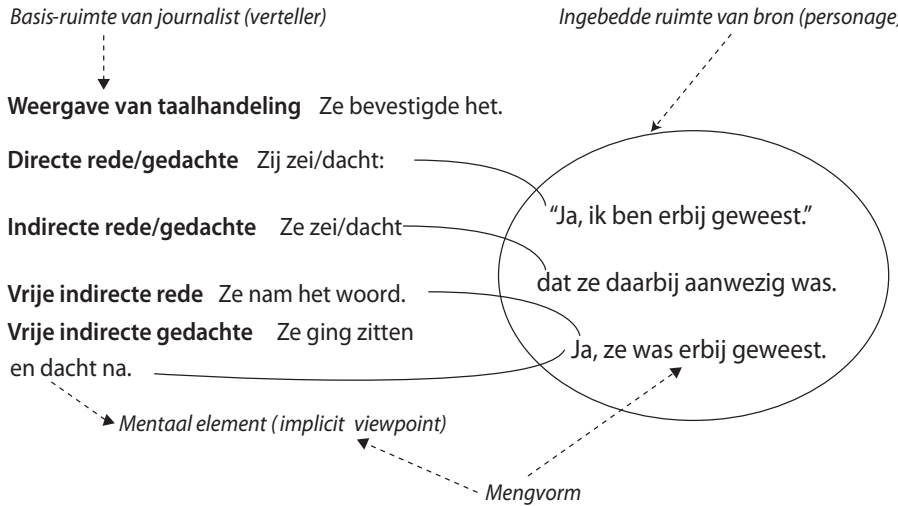
De verdeling van verantwoordelijkheid tussen journalist en nieuwsbron

was). In de vrije indirecte rede daarentegen (*De agente gaf antwoord. Ja, ze was erbij geweest*), wordt de verantwoordelijkheid voor de verwoording gedeeld door verteller en personage. Bij de weergave van een taalhandeling wordt geen inhoud voor rekening van het personage gesteld (*De agente gaf antwoord*).³

De talige mechanismen waarmee de verteller de verantwoordelijkheid laat alterneren tussen hem- of haarzelf en de personages kunnen worden beschreven in een cognitief-linguïstisch model van *mental spaces* (Sanders & Redeker 1996). *Mental spaces* zijn mentale domeinen die bij het gebruik van taal worden opgezet, gestructureerd en verbonden onder druk van grammatica, context en cultuur, met als resultaat een netwerk van domeinen waar we ons – als taalgebruikers – door heen bewegen naarmate de tekst zich ontvouwt (Sweetser & Fauconnier 1996: 11). *Mental spaces* worden gekenmerkt door hun eigen coördinaten wat betreft o.a. tijd, ruimte, referentiepunt en modaliteit (verhouding ten opzichte van de waarheid). In elke communicatieve situatie kan een basis-*space* worden aangenomen als uitgangspunt waarin tijd, ruimte, referentiepunt en waarheid zijn gekoppeld aan de primaire spreker/verteller. Vanuit deze ruimte kunnen talrijke ingebedde mentale ruimtes met andere coördinaten worden opgebouwd. In veel gevallen worden domeinen geopend door *space builders*: openlijk zichtbare mechanismen die de verteller gebruikt om de geadresseerde te bewegen een nieuwe ruimte te openen (Sweetser & Fauconnier 1996: 10). Veranderingen van werkwoordstijd kunnen zo'n signaal zijn, zoals de overgang van verleden naar voltooid verleden tijd in de tweede zin van fragment 1 hierboven; dit opent een ruimte waarin de journalist divers bronmateriaal parafraseert tot één narratieve lijn. De veronderstelling hierbij is dat de diverse referenties vanuit uiteenlopende bronnen de lezer sturen bij het opbouwen, onderling verbinden en vermengen van aan bronnen gekoppelde ruimtes in een continu proces van representeren bij dergelijke berichten.⁴

Ook citaat-inbeddende clauses (*De agente zei dat ...*) zijn voorbeelden van dergelijke *space builders*: hetgeen op zo'n clause volgt is een ingebed domein dat minstens wat de inhoud van het gezegde betreft valt onder de verantwoordelijkheid van sprekende personage. In het geval van de directe rede (*De agente zei: "...*") moet niet alleen de inhoud, maar ook de vorm van het geciteerde aan de bron toegeschreven worden. Figuur 1 verbeeldt in hoeverre de drie genoemde citaatvormen direct, indirect en vrij indirect de vorm en inhoud van het geciteerde voor verantwoordelijkheid van het personage laten komen in diens ingebedde ruimte; bij de categorie weergave van taalhandeling is dit niet het geval en komt de representatie niet voor rekening van het personage in diens ingebedde ruimte.

Opvallend in het schema zijn de mengvormen, waarin gedeelde verantwoordelijkheid van verteller en geciteerde tot uitdrukking komt, met name bij de zogenoemde *implicit viewpoints* (Sanders & Redeker 1993). Deze term verwijst naar mentale elementen die de aanwezigheid en soms de inhoud van het bewustzijn van een personage aanduiden, zonder dit bewustzijn direct of indirect te citeren (*De agente ging zitten en dacht na*). Vormen van *implicit viewpoint* zijn werkwoorden en werkwoordelijke constructies van perceptie (*zien, ontdekken*), cognitie (*weten, hopen, van mening zijn*), emotie (*vrezen, verheugen*) en modaliteit (*kunnen, moeten*)⁵. Voorbeelden van *implicit viewpoint* zijn te vinden in fragment 1 hierboven: (a) VOND → journalist verwijst naar bewustzijn van de jongen, (b) KON → journalist verwijst naar bewustzijn van politie.

Figuur 1 – Citaatvormen: direct / indirect / vrij indirect / weergave taalhandeling.

Dergelijke *implicit viewpoints*, waarin zowel het perspectief van de schrijver als dat van een andere bron worden geïndiceerd, zijn niet zelden de opmaat tot een vrij indirect citaat; ze vormen de context waarbinnen de inhoud van het bewustzijn van een personage toegankelijk gemaakt kan worden. (*De agente ging zitten en dacht na. Ja, ze was erbij geweest*). De vrije indirecte gedachte is een mengvorm ontstaan en meestal voorkomend in fictieve genres waar het mengen van vertellers- en personagestem gebruikelijk is (Dancygier 2008). In de literatuurwetenschap wordt zij ook wel aangeduid als *stream of consciousness* of *represented consciousness* (zie o.a. Fludernik 1993). Talig gezien zijn de vrije indirecte rede (*De agente nam het woord. Ja, ze was erbij geweest*⁶) en de vrije indirecte gedachte vergelijkbaar, maar niet in hun functie: het weergeven van iemands gedachten is doorgaans voorbehouden aan vertellers die toegang hebben tot die gedachten, i.e. de fictionele verteller.

Recente ontwikkelingen in de journalistiek, zoals *civic journalism*, hebben de inbreng van individuele ervaringen van burgers in de nieuwsmidia versterkt. De vraag is nu, hoe in deze veranderende context van nieuwsteksten wordt omgegaan met vormen waarin de verantwoordelijkheid tussen verteller/journalist en personages/nieuwsbronnen gemengd is – en dus onduidelijk. Er zijn twee mogelijke veronderstellingen. Enerzijds is in eerder onderzoek de vrije indirecte vorm zeldzaam gebleken in nieuwsteksten, met name vrije indirecte gedachte (Semino, Short & Culpeper 1997). Uit lezersreacties op nieuwsteksten waarin vrije indirecte gedachten waren toegevoegd bleek dat lezers deze teksten weliswaar aantrekkelijker vonden dan nieuwsteksten zonder deze elementen, maar tevens minder passend in het genre nieuwstekst (Sanders & Redeker 1993⁷). Anderzijds wijst Pearce (2005) erop dat het publieke *discours*, waartoe nieuwsteksten en politieke teksten gerekend worden, beïnvloed wordt door een algemene informatiserings-tendens. Als kenmerken noemt Pearce personalisatie en conversationalisatie; publieke teksten worden persoonlijker van stijl en gaan meer op het alledaagse informele gesprek lijken. Zowel uitingen als intenties en gedachten van anderen en van de spreker zelf worden in gesproken taal veelvuldig gerepresenteerd (Holt & Clift 2007), tot aan fictieve citaten toe (Pascual 2008). In deze lijn doorredenerend is het wellicht onder invloed van een conversationalisatie-tendens in nieuwsteksten niet zo belangrijk om

vertellerverantwoordelijkheid en personageverantwoordelijkheid te scheiden.

In dit artikel worden deze mogelijkheden nader verkend door middel van een casusstudie, waarin wordt onderzocht hoe bronmateriaal wordt verwerkt in dagbladartikelen van verschillende nieuwsgenres: met welke talige middelen en in welke mate worden de stemmen van journalist en bron gescheiden dan wel gemengd. Het doel is om de gevonden verschijnselen in verband te brengen met de mogelijke communicatieve functies van de betreffende nieuwsteksten: in welke communicatieve context wordt vermenging van stemmen tussen journalist en bron toegestaan en met welk mogelijk effect?

2. Casusstudie

2.1 Methode. Een corpus van zeventien langere en kortere nieuwsteksten uit De Volkskrant werd aangelegd; dit zijn alle in dit dagblad verschenen artikelen met betrekking tot één casus, namelijk de “Beverwijkse baby moorden” (eind 2005 – najaar 2006). Deze casus levert een tekstwetenschappelijk interessante gevalstudie op waarin sprake was van kennis en intenties die bij de ene betrokken partij wel en de andere niet bekend waren, hetgeen talrijke narratieve mogelijkheden tot spanningopbouw en perspectiefwisseling tussen bronnen opleverde. Bovendien gaf de zaak aanleiding tot artikelen van uiteenlopende journalistieke subgenres. De teksten binnen het corpus werden onderverdeeld in drie subgenres (gebruikmakend van Kussendrager & Van der Lugt, 2007):

- 11 nieuwsberichten (kort algemeen nieuwsbericht over één onderwerp of algemeen nieuwsverhaal, uitgebreidere versie van het nieuwsbericht met meerdere bronnen en meer uitleg; N=300)
- 3 achtergrondartikelen (achtergrondverhaal: feiten nader verklaard vanuit verschillende invalshoeken en bronnen; en reportage: reconstructie van feit of gebeurtenis; N= 448)
- 3 opiniebijdragen (commentaar op recente nieuwsontwikkelingen; N= 216)

De in totaal zeventien teksten bestonden in totaal uit 964 clauses, waarbij de aanwezigheid van een verbogen werkwoord als criterium voor clause werd gehanteerd. Enkele ellipsen en citaat-inbeddende elementen zonder persoonsvorm (..., *aldus X*) werden tevens als aparte clause gerekend, omdat deze vormen van perspectief kunnen verschillen van de hen omringende clauses. Van elke clause werd vervolgens bepaald of er sprake was van vertellertekst, dan wel tekst toe te schrijven aan een bron en indien het laatste, in welke vorm:

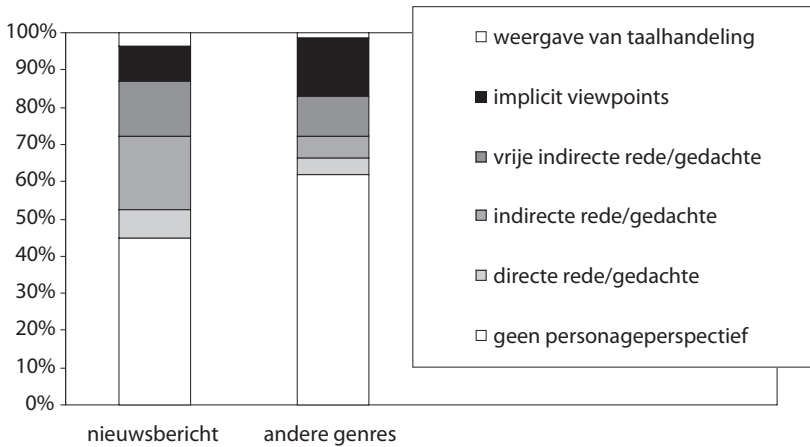
- directe rede/gedachte,
- indirecte rede/gedachte,
- vrije indirecte rede/gedachte,
- weergave van taalhandeling,
- *implicit viewpoint*.

Uitgaande van de mate waarin de journalist in deze subgenres zijn of haar eigen observaties en opinies kan tonen, was de verwachting dat de achtergrondartikelen en opiniërende subgenres meer vertellertekst vanuit het perspectief van de journalist zouden laten zien dan de nieuwsberichten en dat in de bronweergave een relatief grotere vermenging van vertellerverantwoordelijkheid en personageverantwoordelijkheid in de vorm van vrije indirecte rede/gedachte en *implicit viewpoints* zou optreden.

2.2 Resultaten. Uit de analyse blijkt dat in de nieuwsberichten het aandeel vertellers-

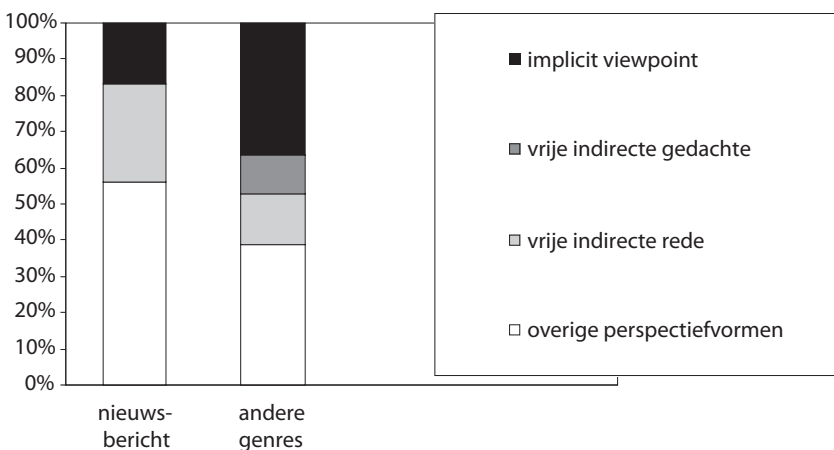
tekst kleiner, en het aandeel tekst toe te schrijven aan bronnen groter is dan in de andere nieuwsgenres; vervolgens, wanneer de proporties bronweergave worden vergeleken, tonen de nieuwsberichten naar verhouding meer directe citaatvormen, die een duidelijk gescheiden verantwoordelijkheid verteller/personage representeren, terwijl de andere nieuwsgenres – de meer subjectief-analyserende achtergrondartikelen en opiniebijdragen – een relatief groter aandeel mengvormen bevatten dan de nieuwsberichten ($X^2(1) = 25,7; p < .001$). Figuur 2 geeft een overzicht.

Figuur 2 – Proporties van perspectiefvormen over nieuwsberichten ($N=300$) en andere nieuwsgenres ($N=664$).

Vervolgens is specifiek gekeken naar de verdeling van de mengvormen vrij indirect en *implicit viewpoint*, waarbij vrije indirecte *rede* onderscheiden is van vrije indirecte *gedachte*. Dit wordt weergegeven in Figuur 3.

Figuur 3 – Proporties mengvormen over nieuwsberichten ($N=166$) en andere nieuwsgenres ($N= 272$).

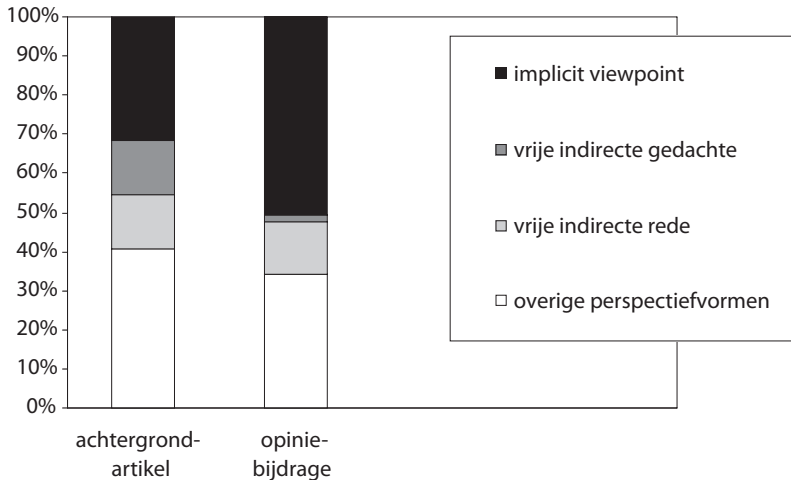

De nieuwsberichten in deze casusstudie vertonen, in tegenstelling tot de verwachting, niet

De verdeling van verantwoordelijkheid tussen journalist en nieuwsbron

zelden de vrije indirecte rede; conform de verwachting echter wordt de vrije indirecte *gedachte* in de nieuwsberichten vermeden, terwijl deze andere nieuwsgenres wel voorkomt. In Figuur 4 is een uitsplitsing gemaakt naar de subgenres achtergrondartikelen en opiniebijdragen. Het blijkt dat het aandeel vrije indirecte *gedachte* onder de perspectiefvormen in de achtergrondartikelen relatief groter is dan in de opiniebijdragen ($X^2(1) = 7,8; p < .01$).

Figuur 4 – Proporties mengvormen over andere nieuwsgenres (N= 272), uitgesplitst naar achtergrondartikelen (N=205) en

opiniebijdragen (N=67).

Samenvattend laat de casus zien dat er in nieuwsberichten relatief veel brontekst voorkomt, maar dat deze relatief strikt wordt gescheiden van de stem van de journalist, met name waar het om gedachten en meningen van bronnen gaat; met andere woorden, de vermenging van de verwoorde gedachten van bronnen met de stem van de journalist komt relatief veel voor in de achtergrondartikelen en opiniërende bijdragen en wordt juist vermeden in de nieuwsberichten.

4. Detailanalyse van typerende voorbeeldteksten per nieuwsgenre

In de kwantitatieve analyse werden meer subtiele verwerkingen van bronmateriaal in de vorm van parafrases niet meegenomen. In deze sectie wordt een detailanalyse uitgevoerd van een vijftal teksten uit de casus, elk representatief voor hun subgenre, wat betreft parafrasing van bronmateriaal en de rol van verwijzingen daarin, alsook van de mengvormen *implicit viewpoint* en vrije indirecte citaten. Een voorbeeld van een kort nieuwsbericht wordt gegeven in 4.1.⁸

- 4.1 BEVERWIJK – 1. De politie onderzoekt de dood van een pasgeboren baby in Beverwijk. 2. Het lichaam werd woensdag *aangetroffen* IMPLICIT VIEWPOINT in een woning in Haarlem. 3. Omdat de baby mogelijk in een woning in Beverwijk is geboren,

onderzoekt de politie ook daar een woning. 4. De moeder en haar vriend zijn aangehouden voor verhoor. (ANP)

Dit voorbeeld laat zien dat de waarneming en cognitieve activiteit van bronnen in nieuwsberichten kunnen worden weergegeven in de vorm van *implicit viewpoints*. Citaten ontbreken in dit voorbeeld; alleen een *implicit viewpoint* duidt op de aanwezigheid van een bewustzijn bij de personages. Voorbeeld 4.2⁹ is een volgend, langer nieuwsbericht.

- 4.2 1. De burgemeesters van Heemskerk en Beverwijk hebben zondagochtend zo'n honderdvijftig gezinnen *schriftelijk ingelicht over* WEERGAVE VAN TAALHANDELING een macabere vondst, eind vorig jaar, in de tuin van een woning aan de Alkmaarseweg, op de rand van beide gemeenten. 2. In de tuin zijn de stoffelijke resten *gevonden* IMPLICIT VIEWPOINT van drie pasgeboren baby's. 3. Eerder werd in Haarlem een vierde dode baby *gevonden* IMPLICIT VIEWPOINT bij een familielid van hetzelfde gezin. 4. Een 29-jarige vrouw en haar partner (35) zijn in december aangehouden, nadat via DNA-onderzoek was *vastgesteld* IMPLICIT VIEWPOINT dat zij de ouders zijn van de kinderen. 5. Zij hebben de Nederlandse nationaliteit. 6. De eerste baby werd op 21 december *aangetroffen* IMPLICIT VIEWPOINT in de woning van de moeder van de vrouw, in Haarlem. 7. De man is inmiddels vrijgelaten. 8. De daarop volgende weken werd onderzoek verricht in en rondom de woning van het stel in Beverwijk. 9. Pas gisteren, nadat de vondst van de drie baby's was uitgelekt, werden de buurtbewoners *ingelicht* WEERGAVE VAN TAALHANDELING. 10. '*Het onderzoek naar de doodsoorzaak van de vier kinderen en de omstandigheden waaronder dit is gebeurd, is nog in volle gang*', DIRECTE REDE aldus officier van justitie Hartjes. 11. Buurtbewoners reageerden zondagochtend geschokt. 12. Afgaande op de verklaringen van een aantal burens *wist* IMPLICIT VIEWPOINT niemand van de zwangerschappen van de vrouw, die dagelijks haar hond uitliet en geregeld *een praatje maakte* WEERGAVE VAN TAALHANDELING met bewoners van de Alkmaarseweg. 13. De bewoners *spreken van* WEERGAVE VAN TAALHANDELING '*een ogenschijnlijk normaal echtpaar*' DIRECTE REDE (DEELCITAAT), dat vijf jaar geleden het vrijstaande huis betrof. 14. Niemand *had enig idee* IMPLICIT VIEWPOINT wat de talrijke politiemensen in witte pakken de afgelopen weken in de woning en de tuin deden.

In de eerste zin wordt meteen duidelijk hoezeer de indirecte weergave van brontekst, zelfs als van de bron slechts een taalhandeling zonder citaat wordt weergegeven, een gedeelde verantwoordelijkheid is tussen journalist en geciteerde: uit zin 1 kan niet ondubbelzinnig worden opgemaakt aan wie de term "macabere" toe te schrijven is, de bron (burgemeesters) dan wel de verteller/journalist. De zinnen 2 tot en met 8 zijn wat hun inhoud betreft in hun geheel toe te schrijven aan de verantwoordelijkheid van de burgemeestersverklaring als bron: ze vormen een toelichting bij de "macabere vondst" uit zin 1. Wat de verwoording betreft kunnen we geen zekerheid verkrijgen; meest waarschijnlijk is hier sprake van parafraze (vergelijk voorbeeld 1), waarbij de verantwoordelijkheid voor de exacte woordkeus wordt gedeeld door verteller/journalist en bronnen. De woordkeus "*pas gisteren*" aan het begin van zin 9 luidt een overgang naar de verteller/journalist in, die hier het tijdstip van de inlichting door de bron becommentarieert en toelicht; het is immers niet waarschijnlijk, dat de burgemeesters het tijdstip van hun inlichtingen zelf met deze woorden hebben aangeduid.

Eveneens typerend voor nieuwsberichten is de directe rede, die grammaticaal ingebed kan zijn zoals in figuur 1 werd uitgebeeld, maar ook met een vooropgeplaatste hoofdzin (zin 10) uitgedrukt kan worden, achteraf ingebed door “aldus”. Soms heeft de directe rede de vorm van een deelcitaat: een direct citaat kleiner dan een clause, ingebed in een meer indirecte vorm van citeren. Deze vorm, waarvan zin 13 een voorbeeld bevat, creëert zowel afstand als levendigheid: de journalist plaatst de verantwoordelijkheid voor een opmerkelijk deel van het overigens indirect geciteerde nadrukkelijk bij de bron “de bewoners” en representeert aldus de spreek situatie in de nieuwstekst. Ook valt op dat meerdere keren gebruik wordt gemaakt van *implicit viewpoint*: het actief waarnemen van de politie en de buurtbewoners wordt meermalen aangeduid. Enkele dagen na de eerste nieuwsberichten in deze casus verscheen een wat langer achtergrondartikel waarvan in 4.3¹⁰ een fragment wordt gegeven.

- 4.3 (...) 1. *Het is opmerkelijk, schrijft Koenraadt, dat de reden voor neonaticide door de eeuwen heen onveranderd is gebleven: alle emancipatie ten spijt blijft een onwettig en ongewenst kind gevoelens van angst, schuld en schaamte oproepen* INDIRECTE REDE. 2. Hoogleraar Faber ziet IMPLICIT VIEWPOINT een verband tussen de vrouwen van toen en nu: 3. *‘Wie een existentieel drama overkomt, kan in een soort verlamme toestand raken. 4. Het kan ons allemaal overkomen dat we in een penibele situatie rond leven of dood niet meer weten wat te doen.’* DIRECTE REDE
5. Over een abortus hebben de vrouwen die hun pasgeborene om het leven brengen nooit *nagedacht* IMPLICIT VIEWPOINT. 6. *Ze wachten in feite tot het te laat is* VRIJE INDIRECTE REDE. 7. *Passiviteit kenmerkt hen, voorbereidingen hebben ze niet getroffen* VRIJE INDIRECTE REDE. 8. *En een abortus is een besluit dat acceptatie van de situatie verlangt* INDIRECTE REDE, aldus forensisch psycholoog Toon Verheugt.
9. Verheugt, werkzaam bij de Forensisch Psychiatrische Dienst in Amsterdam, doet onderzoek naar de persoonlijkheidsstructuur van ouders die hun eigen kind doden en bestudeert daarvoor zo’n 150 strafrechterlijke dossiers. 10. Omdat hij over een aantal actuele kinderdodingszaken advies aan de rechter moet uitbrengen, *vindt* IMPLICIT VIEWPOINT hij het lastig om over het onderwerp te spreken.

Hoewel er in dit fragment slechts één direct citaat wordt weergegeven, worden er met behulp van meerdere *implicit viewpoints* wel verschillende meningen en standpunten van bronnen gerepresenteerd. Het gaat om een uiteenzetting van verklaringen vanuit verschillende deskundigheidsstandpunten; vandaar dat de tegenwoordige tijd wordt gebruikt.

Ambigu is de verantwoordelijkheid voor de zinnen 5-8: horen we hier de stem van de voorafgaande deskundige, de journalist, of de vrouwen over wie het stukje gaat? De voorafgaande deskundige kan verantwoordelijk zijn als het directe citaat in zin 4 wordt opgevat als *space builder*: de zinnen die volgen gaan in dezelfde *mental space* op het zelfde thema verder (*niet meer weten wat te doen – nooit nagedacht*) en vallen onder dezelfde verantwoordelijke bron, i.e. hoogleraar Faber. Deze interpretatie vanuit de context is niet dwingend; de alineagrens tussen zin 4 en 5 stuurt aan op een overgang naar de verantwoordelijkheid van de journalist. Interpretatie vanuit de betreffende personen in de tekst is moeizaam. Er wordt gerefereerd aan het bewustzijn van betreffende vrouwen: over een abortus hebben ze *nooit nagedacht*. De erop volgende zinnen zijn echter vanuit een perspectief buiten hen geschreven: *Ze wachten in feite tot het te laat is. Passiviteit kenmerkt hen, voorbereidingen hebben ze niet getroffen*. Dit zouden uitingen onder verantwoordelijkheid van de journalist kunnen zijn, ware het niet dat de

inhoud zo stellig en generiek over een bepaalde categorie psychische patiënten gaat, dat de stem van de deskundige kan worden verondersteld, weergegeven in de vrije indirecte rede. Inderdaad is de erop volgende zin een vooropgeplaatst indirect citaat van een andere deskundige: *En een abortus is een besluit dat acceptatie van de situatie verlangt, aldus forensisch psycholoog Toon Verheugt*. Het beginnen van een zin met ‘En’ roept een sterke associatie met gesproken taal op en heeft in een sequentie als deze een afsluitende functie, die de samenhang binnen de sequentie versterkt (Cotter, 2003: 66). Aan het eind van zin 8 gekomen zou de conclusie kunnen zijn dat het bewuste stukje (r. 5–8) een vrije indirecte rede is waarin drie stemmen klinken: aan het begin ingebed door bron Faber, verder gedragen door de journalist en achterwaarts ingebed door bron Verheugt. Het door de journalist beoogde effect van dergelijke vermenging van bron- en journalistieke stem zou kunnen zijn dat het gestelde, op grond van de diverse bronverklaringen, een bredere verklarende geldigheid krijgt.

Een fragment uit een later achtergrondartikel dat verscheen ten tijde van de rechtszaak wordt weergegeven in 4.4¹¹.

4.4 *(Op 22 december 2005 vond de recherche in een groenbak in de tuin van Jeroen en Etta in Beverwijk drie emmers met in elke bak een lichaampje van een baby. Een vierde lijkje was een dag eerder gevonden. Maandag stond de moeder voor de rechter, vandaag de vader. Door ...)*

1. Kort voor Kerst 2005 rommelt Carla, net oma geworden van de kleine Esra, in de kelder van haar Haarlemse woning. Ze *ziet* IMPLICIT VIEWPOINT een groene rugzak die ze niet *kent* IMPLICIT VIEWPOINT. *Die zal van Etta zijn*, INDIRECTE GEDACHTE *denkt* IMPLICIT VIEWPOINT ze. Etta is haar oudste dochter, die sinds kort weer bij haar woont. (...) Bij het verplaatsen van de rugzak *krijgt* Carla *het idee* IMPLICIT VIEWPOINT *dat er natte kleren inzitten* INDIRECTE GEDACHTE. Ze haalt er eerst een vuilniszak uit, waarin nog meer vuilniszakken zitten, handdoeken en even later staat ze in haar handen met een dode baby, gehuld in een rood T-shirt. Een ondragelijke lucht vult de kelderruimte.

2. De huisarts, die op verzoek van Carla met spoed langs komt, *ziet* IMPLICIT VIEWPOINT een voldragen baby, een meisje van ruim zeven pond. Later wordt *vastgesteld* IMPLICIT VIEWPOINT *dat het kind weken tevoren is overleden, maar wel heeft geleefd*. INDIRECTE GEDACHTE

3. Carla *denkt* IMPLICIT VIEWPOINT *dat Etta de moeder is*. INDIRECTE GEDACHTE *Van wie anders zou het kindje moeten zijn?* VRIJE INDIRECTE GEDACHTE. Ze vraagt een vriendin en een schoonzus *naar haar huis te komen* INDIRECTE REDE. Pas daarna belt ze haar dochter. Etta is op de fiets onderweg naar school om haar oppaskinderen op te halen.

4. *‘Wil je meteen komen’*, DIRECTE REDE *hoort* IMPLICIT VIEWPOINT ze haar moeder zeggen, *‘ik heb iets gevonden* DIRECTE REDE.’ Etta begint te huilen. (...)

Niet alleen de aard van de bronnen is anders dan in het voorgaande achtergrondartikel – het gaat om direct betrokkenen in plaats van deskundigen – maar ook de wijze waarop de bronnen worden geciteerd en waarop naar hen verwezen wordt zijn in dit fragment totaal verschillend. Het in de tegenwoordige tijd gestelde fragment – het begin van het artikel, na de korte *lead* die in de verleden tijd is gesteld – vangt aan met een narratieve sequentie van handelingen en waarnemingen van een persoon die niet nader als betrokkene wordt aangeduid; de journalist laat de lezer met deze bron meekijken terwijl de gebeurtenissen zich ontvouwen. De gedachten en uitingen worden geciteerd op indirecte en vrije indirecte wijze.

De verdeling van verantwoordelijkheid tussen journalist en nieuwsbron

In de eerste alinea zien we een vooropgeplaatste gedachte (*Die zal van Etta zijn*, denkt ze), in de derde alinea indirecte gedachte gevolgd door een vrije indirecte gedachte (Carla denkt *dat Etta de moeder is. Van wie anders zou het kindje moeten zijn?*). Dergelijke fictieve gedachten elementen geven de tekst een ‘gefictionaliseerd’ karakter: ze maken hem spannender, maar wanneer ze in ‘hard nieuws’ worden toegepast, zo blijkt uit een effectstudie onder lezers door Sanders en Redeker (1996), ook ‘minder gepast’ als nieuwsbericht. In dit achtergrondartikel is deze vorm van bronweergave mogelijk, maar het verklaart waarom in ‘hardere’ nieuwsberichten deze vorm hoogst zelden aangetroffen zal worden. De tegenwoordige tijd draagt bij aan het onmiddellijke karakter van de narratieve tekst: deze stuwt de scènes voort als in een film waar de lezer naar kijkt. Juist bij een luguber voorval als het onderhavige kan het mogelijk beoogde effect van citaat- en tijdskeuzes zoiets als ‘sensationalisatie’ zijn: voor de lezer wordt het gebeurde voorstelbaar en invoelbaar.

In de hier geanalyseerde casus blijkt ook persuasief journalistiek proza het bronmateriaal op zo’n vrije wijze te kunnen representeren. We zien een vergelijkbaar voorbeeld in een ten tijde van de rechtszaak verschenen opiniebijdrage, waarvan in 4.5¹² een fragment wordt weergegeven.

- 4.5 1. De 30-jarige Etta heeft haar vier baby’s onmiddellijk na de geboorte in bad gedood. 2. Haar ex-vriend Jeroen hangt zeven jaar boven het hoofd. 3. *Omdat hij*, zegt de officier van justitie, *‘op de hoogte moet zijn geweest van de zwangerschappen en het overlijden van de baby’s* INDIRECTE REDE (MET DEELCITAAT). 4. *De omstandigheden beschuldigen hem.* (VRIJE) DIRECTE REDE (de Volkskrant, 11 oktober). 5. Klaarblijkelijk heeft de officier van justitie zelf een gelukkige relatie en *weet* IMPLICIT VIEWPOINT hij niet dat het er ook heel anders aan toe kan gaan. 6. Of misschien is het ons aller neiging om iets dat niet in ons referentiekader past af te doen als onwaar of als iets dat onmogelijk gebeurd kan zijn. 7. Of de man in kwestie schuldig is, *kan* IMPLICIT VIEWPOINT ik niet beoordelen, maar de door de officier van justitie gebruikte argumenten snijden geen hout. 8. Toen ik twintig jaar geleden in opleiding was tot verloskundige, maakte ik soortgelijke gevallen in slechts drie jaar tijd meermalen mee. (...) 9. In het Tijdschrift voor Verloskundigen stond nog niet zo lang geleden een verhaal van de echtgenote van een gynaecoloog, die beschreef *dat haar tienerdochter volkomen onverwacht een kind had gebaard* INDIRECTE REDE. 10. *Ze wilde er maar mee zeggen dat dit in de beste families voorkomt* VRIJE INDIRECTE REDE - ook de gynaecoloog *had niets gemerkt* IMPLICIT VIEWPOINT (...)

In dit fragment zien we een veelvoud aan bronweergave-vormen, zoals een indirecte rede met deelcitaat in zin 3, en in zin 4 zelfs een geval van vrije directe rede: een directe rede waarbij het citaat wordt gepresenteerd zonder inbeddende *clause* (zie Semino et al. 1997). Opmerkelijk is de vrijheid die de journalist zich gunt in zin 10, die naar de vorm een zuiver voorbeeld van vrije indirecte rede is. Vertalen we de zin echter terug naar een directe rede – “*ik wil er maar mee zeggen dat dit in de beste families voorkomt*” – en de onwaarschijnlijkheid van dit citaat wordt duidelijk: een informele uiting als deze zal vast niet rechtstreeks uit een artikel in het Tijdschrift voor Verloskunde kunnen zijn geciteerd. Met andere woorden, de journalist verplaatst zich hier met fictieve citaten in de imaginaire gedachten van de bron en citeert deze en wel op vrije indirecte wijze.

Samenvattend kan uit de detailanalyses geconcludeerd worden dat er in de achtergrond- en opinieartikelen meer vrijheid is om citaten te weer te geven op een wijze die de stem van journalisten en bron vermengt en zelfs de gereconstrueerde gedachte of fictieve stem van de bron mee laat klinken.

5. Mentale ruimtes van bronnen en hun functie

Zoals de voorbeelden in fragment 1 lieten zien, kunnen verwijzingen naar personen, objecten en gebeurtenissen in de journalistieke tekst aanwijzingen vormen voor de verantwoordelijke bron van informatie. Op deze wijze kan de journalist verschillende bronnen in de tekst laten klinken zonder dat aanwijsbaar van citeren in directe, indirecte of vrije indirecte rede sprake is. In dergelijke meer parafraserende tekstdelen kunnen subtiele verwijzingen naar het bewustzijn van personages in de tekst – *implicit viewpoints* – werken als *space builders*: ze openen aan personages gekoppelde mentale ruimtes die gevuld kunnen worden met informatie die tot op zekere hoogte voor de verantwoordelijkheid komt voor deze personages. Meer specifiek kunnen binnen deze ruimtes referenties naar mensen en zaken plaatsvinden op een wijze typerend is voor het inbeddende, denkende/sprekende personage dat als bron fungeert. Om deze mechanismen in detail te kunnen bestuderen wordt in deze sectie tekstfragment 4.4 nader onder de loep genomen. Geanalyseerd wordt op welke uiteenlopende wijzen binnen de ingebedde *mental spaces* van verschillende personages verwezen kan worden naar de gevonden baby.

De eerste ruimte binnen dit achtergrondartikel is die van de verteller/journalist: niveau 0. Daarbinnen wordt eerst met *ziet* een ruimte geopend op een ingebed niveau 1, gekoppeld aan Carla (1A). De ingebedde perspectieven maken het begrijpelijk dat de baby die ze ontdekt wordt aangeduid als nieuw, met “een dode baby”, terwijl in de verteller-ruimte al eerder verwezen was naar deze referent – dit is een zogenaemde ‘late indefiniete referentie’, zie Sanders (1990). Binnen Carla’s mentale ruimte vindt vervolgens een diepere inbedding plaats naar niveau 2, naar de mentale ruimte van de huisarts (2A), op verzoek van Carla gekomen. Deze *ziet* op zijn beurt “een voldragen baby”, een tweede nieuwe verwijzing naar een eerder geïntroduceerde referent.

Dan gebeurt er iets opmerkelijks: de verteller breekt kortdurend binnen in de mentale ruimte van Carla vanuit een “later” moment waarop, klaarblijkelijk op grond van een dan uitgevoerde obductie, meer informatie beschikbaar is over deze referent; in deze mentale ruimte, die gekoppeld is aan een niet verder gespecificeerde bron, in te vullen met een verantwoordelijke bron als “justitie” (2B), wordt zakelijk naar de referent verwezen als “het kind”.

Vervolgens wordt de representatie van de vertelde werkelijkheid vanuit Carla’s mentale ruimte (1A) hervat: Carla *denkt* dat Etta de moeder is. In de vrije indirecte gedachte die volgt, wordt verwezen naar de referent met “het kindje”, hetgeen een heel andere gevoelswaarde heeft dan de verwijzing bij de eerste ontdekking (“een dode baby”) en veel minder professioneel/zakelijk dan de verwijzingen vanuit de mentale ruimtes van huisarts (“een voldragen baby”) en justitie (“het kind”).

Opvallend is de overgang van de mentale ruimte van Carla (1A) naar die van Etta (1B). Carla belt Etta – een actie, nog te representeren vanuit Carla’s mentale ruimte (1A) – en vervolgens is Etta onderweg – een toestand, die zowel vanuit Carla’s mentale ruimte als vanuit die van Etta gerepresenteerd kan worden – maar dat Etta *hoort* wat Carla zegt kan alleen vanuit Etta’s mentale ruimte gerepresenteerd worden. De overgang naar een andere

De verdeling van verantwoordelijkheid tussen journalist en nieuwsbron

ingebodde mentale ruimte, gekoppeld aan Etta (1B), is daarmee bewerkstelligd. Ook hier volgen indirecte en vrije indirecte citaten. Binnen Carla's direct geciteerde vraag aan Etta is de verwijzing naar de referent met "iets" als aanduiding van de onbenoembare vondst te begrijpen; binnen Etta's mentale ruimte is verwijzing naar de referent met "het kindje" als persoonlijke aanduiding eveneens goed te begrijpen. Figuur 5 geeft van bovenstaande analyse een schematische weergave.

<p>0 Verteller</p>	<p>Op 22 december 2005 vond de recherche in een groenbak in de tuin van Jeroen en Etta in Beverwijk</p> <p>drie emmers met in elke bak een lichaampje van een baby. Een vierde lijkje was een dag eerder gevonden.</p> <p>Maandag stond de moeder voor de rechter, vandaag de vader.</p>
<p>1a Carla</p> <p>1a2a huisarts</p> <p>1a2b justitie</p>	<p>Kort voor Kerst 2005 rommelt Carla (...) in de kelder van haar woning. Ze ziet een groene rugzak die ze niet kent. Die zal van Etta zijn, denkt ze. Etta is haar oudste dochter, die sinds kort weer bij haar woont. Bij het verplaatsen van de rugzak krijgt Carla het idee dat er natte kleren inzitten.</p> <p>Ze haalt er eerst een vuilniszak uit, met daarin meer vuilniszakken, handdoeken, en even later staat ze in haar handen met een dode baby, gehuld in een rood t-shirt. Een ondragelijke lucht vult de kelderruimte.</p> <p>De huisarts, die op verzoek van Carla met spoed langs komt, ziet een voldragen baby een meisje van ruim zeven pond.</p> <p>Later wordt vastgesteld dat het kind weken tevoren is overleden, maar wel heeft geleefd.</p> <p>Carla denkt dat Etta de moeder is. Van wie anders zou het kindje moeten zijn?</p> <p>Ze vraagt een vriendin en een schoonzus naar haar huis te komen. Pas daarna belt ze haar dochter.</p>
<p>1b Etta</p>	<p>Etta is op de fiets onderweg naar school om haar oppaskinderen op te halen.</p> <p>'Wil je meteen komen', hoort ze haar moeder zeggen, 'ik heb iets gevonden.'</p> <p>Etta begint te huilen.</p> <p>Bij haar moeder wil Etta eerst niet naar binnen. Ze is erg overstuur. Ze wil nergens over praten, ze wil dood.</p> <p>Later die dag vertelt ze dat het kindje van haar is. Het is geboren in Beverwijk, in het huis waar ze met haar vier jaar oudere vriend Jeroen samenwoonde. De precieze geboortedag weet Etta niet meer.</p> <p>Het moet drie of vier weken geleden zijn geweest, in elk geval voor de bevalling van haar zus Daphne. (...)</p>

Figuur 5 – Schematische weergave van aan personages gebonden mental spaces van voorbeeldtekst 4.4.

Bij een narratieve, fictieve/fictionaliserende tekst als die in voorbeeld 4.4 is de bedoeling die de journalist heeft met het inbedden van mentale ruimten van personages goed te begrijpen. Het gebruik van deze inbeddingstechnieken levert meer inzicht in de (op grond van recht-bankdossier en/of interviews gereconstrueerde) waarnemingen, opvattingen en bewegegreden van andere bronnen dan de journalist, op een vergelijkbare wijze als de verteller van een roman of novelle aannemelijk probeert te maken wat de personages zeggen, denken en voelen door dit levendig weer te geven.

6. Conclusie en discussie

De hier gepresenteerde analyses laten zien dat vraag naar objectiviteit en activiteit bij bronweergave niet alleen een fundamenteel probleem van talige metarepresentatie is, maar een hoogfrequente keuze vormt in de alledaagse praktijk van het journalistieke tekstschrijven. Zoals bij alle teksten veronderstellen we samenhang tussen vormkeuzes en de beoogde functies; een parafraserende wijze van bronweergave kan bijvoorbeeld beknopt samenvatten en zo effectief werken in een kort nieuwsbericht, terwijl een direct citerende bronweergave authenticiteit suggereert, de tekst verlevendigt en, bij een opmerkelijke woordkeuze, tevens een esthetisch effect bewerkstelligt. Ook is een moreel aspect aan keuzes in bronweergave te onderscheiden: de bronweergave kan narratieve afstand of juist nabijheid tussen bron en journalist scheppen, kan de mening van de journalist laten doorklinken en kan inspelen op affectieve reacties bij de lezer. Een belangrijke vraag is in hoeverre de journalist deze bronweergavetechnieken bewust toepast. Craig (2006) stelt op basis van interviews met zestig ervaren Amerikaanse journalisten dat directe citaten weliswaar enigszins bijgeschaafde versies van de sprekertekst mogen zijn (Craig 2006: 102), maar feitelijk alleen gebruikt mogen worden als de journalist de exacte woorden van de geciteerde spreker kan bevestigen; dit vanuit de veronderstelling dat lezers veronderstellen dat “als er aanhalingstekens omheen staan, het ook precies zo uit de mond van die persoon zijn of haar mond is gekomen”, zoals van de geïnterviewde journalisten het uitdrukt (Craig 2006: 106). Als de journalist zeker is van de inhoud, maar niet van de exacte bewoording, moeten een aanduiding als “herinnert zich” of iets dergelijks gebruikt worden om materiaal aan een bron toe te schrijven (Craig 2006: 106). Als voorbeeld citeert hij een fragment uit een journalistieke reportage die vergelijkbaar is met die waaruit voorbeeld 4.4 is genomen, namelijk de verre, alleen door bronnen gerapporteerde voorgeschiedenis van een recent in het nieuws gekomen feit. Ook in dit voorbeeld wordt dat verleden opgeroepen door een enkel direct citaat, afgewisseld met verschillende *implicit viewpoints* en vrije indirecte rede. Craig gaat niet in op de suggestie van journalistieke nabijheid die van deze mengvormen uitgaat. De analyses die in de huidige studie gepresenteerd worden maken echter aannemelijk, dat de authenticiteitsclaim zich niet beperkt tot directe citaten. Ook mengvormen roepen aspecten van uitingen of gedachten van bronnen op en verbeelden zo de toegang tot de verhaalde gebeurtenis en het bewustzijn van de bron als narratief personage.

De resultaten van de corpusanalyse indiceren dat de eis van gescheiden verantwoordelijkheid tussen journalist en bron niet erg strikt is in persuasief/diverterende subgenres als nieuwsanalyses, waarin de verteller (journalist) zijn of haar interpretatief-subjectieve opvattingen over het nieuws weergeeft en de eigen stem laat mengen met die van de nieuwsbronnen. Een mogelijke verklaring is dat het in de tendens naar verpersoonlijking en verlevendi-

ging van het nieuws minder belangrijk is om vermenging van vertellerverantwoordelijkheid en personageverantwoordelijkheid te vermijden in nieuwsteksten. Dit geldt echter alleen voor analytische/opiniërende artikelen waarin de journalist de observaties en opvattingen van bronnen uiteenzet en mogelijk ook lardeert met die van hem- of haarzelf. In deze subgenres is het mogelijk om langere delen van de tekst te representeren vanuit de mentale ruimte van één van de bronnen en daarin de gedachten en waarnemingen van de bron vrij indirect te laten klinken. Mogelijk is het (beoogde) effect verlevendiging en dramatisering van de tekst; effectonderzoek bij lezers zou moeten uitwijzen, of deze mengvormen daadwerkelijk dit effect hebben en zo ja, of dit invloed heeft op het beeld dat lezers hebben van de journalistieke tekst als objectieve, waarheidsgetrouwe bron van nieuwsfeiten. Daarbij zou het een belangrijke vraag zijn of lezers inderdaad, zoals journalisten volgens Craig (2006) veronderstellen, een scherp onderscheid maken tussen directe citaten en andere vormen van brontekstrepresentatie. Menen lezers bij directe citaten dat ze hier te maken hebben met een volstrekt letterlijk weergegeven brontekst, of veronderstellen ze dat de journalist een realistische afbeelding van het gezegde geeft – iets dat waar had kunnen zijn of wat ongeveer waar is? Met andere woorden, fungeren directe citaten wellicht vooral op een wijze die lijkt op die in gesprekken, waar citaten een demonstratieve functie vervullen (Clark & Gerrig, 1990)? Een mogelijke interpretatie van mengvormen als een – wellicht iets minder realistische – *demonstratie* van het gezegde is, dat deze de situatie en/of gedachtewereld waarin de bron verkeerde tijdens de nieuwswaardige gebeurtenissen uitbeelden of min of meer nabootsen; de exactheid van deze gedemonstreerde uiting of gedachte is dan minder cruciaal dan de voorstelbaarheid en kenmerkendheid ervan.

De voortdurende constructie van, verbinding tussen en beweging door *mental spaces* bij de representatie van (journalistieke) tekst lijkt een tamelijk complexe aangelegenheid. Een belangrijke vraag is uiteraard of deze complexiteit ook zijn weerslag heeft op de productie en verwerking van tekst. Intuïtief ingeschat zullen teksten als de hier geanalyseerde, de gemiddelde journalistieke auteur noch de gemiddelde dagbladlezer een al te grote inspanning kosten. Een mogelijke veronderstelling is dat ervaren lezers gewend zijn dergelijke complexe structuren te verwerken en misschien zelfs wel verwachten: *'space building and blending by default.'* De vraag is echter of ook minder ervaren lezers in staat zijn deze complexe stemvermenging goed te verwerken. Onderzoek van Land, Sanders en Van den Bergh (2008) wijst uit dat VMBO-leerlingen moeite hebben met teksten waarin coherentie-relaties niet expliciet gesignaleerd worden en dat zij teksten, waarin gedachten en belevenissen vanuit een personageperspectief worden verteld, hoger waarderen dan teksten waarin gebeurtenissen worden verhaald door een afstandelijke verteller, maar er minder van begrijpen. Op vergelijkbare wijze zouden zij moeite kunnen hebben om informatie te kunnen herleiden tot journalist dan wel bron, en om informatie vanuit het standpunt van verschillende bronnen verteld goed te begrijpen, waar deze niet expliciet door talige signalen van elkaar gescheiden worden. Op procesniveau zou onderzocht kunnen worden hoeveel inspanning het verwerken van bronweergave met duidelijke of minder duidelijke talige signalering kost, vertaald in procesfactoren zoals leestijd en oogbewegingen; wat effectfactoren betreft zouden voor dergelijke gevarieerde tekstversies het begrip en het onthouden kunnen worden vergeleken bij ervaren en minder ervaren lezers.

In de narratieve psychologie staat de vraag naar het affectieve effect van uiteenlopende narratieve technieken centraal (Bortolussi & Dixon 2003). Welke invloed heeft de stemvermenging van journalist en bron op de aandacht voor en empathie met de personages van lezers? In fictionele teksten leidt het weergeven van gedachten van personages tot identi-

ficatie door lezers met deze personages (De Graaf, Sanders, Beentjes & Hoeken 2007). Dat identificatie met de personages in leerteksten wordt gewaardeerd – ten koste van begrip en onthouden – bleek zoals gezegd uit de studie van Land et al. (2008). Juist vanwege het beoogde affectieve effect worden gebeurtenissen en ervaringen vanuit de perspectieven van bronnen weergegeven, niet alleen in fictieve tekst, maar ook, zoals we in deze casusstudie zagen, in journalistieke misdaad- en rechtbankverslagen. Of het beoogde effect ook bereikt wordt is een laatste, belangrijke empirische vraag. Waarderen lezers teksten met dergelijke bronweergaves meer? Veroorzaakt de weergave van gedachten door personages wellicht identificatie en daardoor spanning? Eerder onderzoek wees uit dat lezers de weergave van gedachten door bronnen wel waarderen in nieuwsberichten, maar het een genre-vreemd element achten (Sanders & Redeker 1996). Het lijkt plausibel dat de weergave van gebeurtenissen rond misdaad en straf vanuit het perspectief van personages aantrekkelijk is voor de lezer van journalistieke achtergrondartikelen en opiniërende artikelen. Effectonderzoek moet uitwijzen of die hypothese juist is.

Noten

- 1 Dit artikel werd in een eerdere versie als paper gepresenteerd op het Etmaal van de Communicatiewetenschap, januari 2008, VU Amsterdam. Ik dank de VU-collega's van de leerstoelgroep Taal en Communicatie – in het bijzonder Wilbert Spooen, Margreet Onrust en Irene Costera Meijer – en Ted Sanders voor hun commentaar op eerdere versies. Twee anonieme beoordelaars van dit tijdschrift dank ik voor hun waardevolle adviezen bij een eerdere versie. Alle onvolkomenheden in dit artikel komen vanzelfsprekend uitsluitend voor mijn verantwoordelijkheid.
- 2 Friesch Dagblad, 8 april 2008; nummering en hoofdletters toegevoegd.
- 3 Strikt genomen is iedere indicator van spraak een weergave van taalhandeling (*De agente nam het woord / zei iets*) en dit geldt bij uitstek voor matrixzinnen (*De agente zei dat ... / zei "...*). In dit artikel wordt deze term echter beperkt tot performatieve uitdrukkingen die niet gevolgd worden door een propositionele inhoud (*De agente sprak erover / bevestigde het*). Voor een overzicht van *narrative report of speech act* en verwante categorieën zie Semino, Short en Culpeper (1997).
- 4 In het bijzonder de *blending* van ruimtes onder verantwoordelijkheid van verschillende subjecten – journalist en bron – kan de mengvormen van bronweergave beschrijven. Dit punt wordt verder uitgewerkt in Sanders, Sanders en Sweetser (*aangeboden*).
- 5 Ook modale werkwoorden (*blijken, lijken, moeten, kunnen*) vermengen de vertellers- en personageverantwoordelijkheid, zie Sanders en Spooen 1996 (*De agente vond de koffer. Hij bleek leeg*).
- 6 Merk op dat de opmaat tot vrije indirecte rede vergemakkelijkt wordt door een weergave van een taalhandeling, bv. *Zij nam het woord*.
- 7 In hetzelfde experiment bleek dat *implicit viewpoints* in beperkte mate acceptabel zijn.
- 8 Volkskrant, 28 december 2005.
- 9 Willem Beusekamp, Volkskrant, 9 januari 2006 “Vier babylijkjes gevonden”.
- 10 Ellen de Visser, Volkskrant 14 januari 2006 “Als ontkennen niet meer gaat”.
- 11 Weert Schenk, Volkskrant 6 oktober 2006 “Alles zou goed komen”.
- 12 Mariël Croon, Volkskrant 19 oktober 2006 “Zwangerschappen kun je wel degelijk verborgen houden voor je partner”.

Referenties

- Bortolussi, M. en P. Dixon, 2003.** *Psychonarratology: foundations for the empirical study of literary response*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chilton, P., 2008.** Reflections on blends and discourse. In: T. Oakley en A. Hougaard (red.) *Mental spaces and discourse interaction*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 251-258.
- Clark, H. en R. Gerrig, 1990.** Quotations as demonstrations. *Language* 66 (4), 764-805.
- Cosmides, L. en J. Tooby, 2000.** Consider the source: The evolution of adaptations for decoupling and metarepresentation. In: D. Sperber (red.) *Metarepresentations: A multidisciplinary perspective*. Oxford: Oxford University Press, 53-117.
- Cotter, C., 2003.** Prescription and practice. Motivations behind change in news discourse. *Journal of historical pragmatics* 4 (1), 45-76.
- Craig, D., 2006.** *The ethics of the story. Using narrative techniques responsibly in journalism*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Dancygier, B., 2008.** The text and the story. Levels of blending in fictional narratives. In: T. Oakley and A. Hougaard (red.) *Mental spaces and discourse interaction*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 51-78.
- Emott, C., 2003.** Constructing social space: Sociocognitive factors in the interpretation of character relations. In: D. Herman (red.) *Narrative theory and the cognitive sciences*. CSLI, 295-321.
- Fludernik, M., 1993.** *The fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness*. London: Routledge.
- Graaf, A. de, J. Sanders, H. Beentjes en H. Hoeken, 2007.** De rol van identificatie in narratieve overtuiging. *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 29 (3), 237-250.
- Holt, E. en R. Clift (red.), 2007.** *Reporting talk. Reported speech in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kussendrager, N. en D. van der Lugt, 2007.** *Basisboek Journalistiek. Achtergronden, genres, vaardigheden*. Groningen: Noordhoff.
- Land, J., T. Sanders en H. van den Bergh, 2008.** Effectieve tekststructuur voor het vmbo. Een corpus-analytisch en experimenteel onderzoek naar tekstbegrip en tekstwaardering van vmbo-leerlingen voor studieteksten. *Pedagogische Studiën* 85 (2), 76-94.
- Pascual, E., 2008.** Fictive interaction blends in everyday life and courtroom settings. In: T. Oakley en A. Hougaard (red.) *Mental spaces in discourse and interaction*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 79-109.
- Pearce, M., 2005.** Informalization in UK party election broadcasts 1966-97. *Language and Literature* 14 (1), 65-9.
- Sanders, J., 1990.** Expliciet of niet? Referentie-bepalende factoren bij personen in nieuwsberichten. *Tijdschrift voor Taal- en Tekstwetenschap* 9 (3), 159-180.
- Sanders, J., 1999.** Degrees of subjectivity in epistemic modals and perspective representation. In: L. de Stadler and C. Eylich (red.) *Issues in Cognitive Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 471-490.
- Sanders, J. en G. Redeker, 1993.** Linguistic perspective in short news stories. *Poetics* 22, 69-87.
- Sanders, J. en G. Redeker, 1996.** Perspective and the representation of speech and thought in narrative discourse. In: G. Fauconnier and E. Sweetser (red.) *Spaces, worlds and grammar*. Chicago/London: University of Chicago Press, 290-317.
- Sanders, J. en W. Spooren, 1996.** Subjectivity and certainty in epistemic modality: A study of Dutch epistemic modifiers. *Cognitive Linguistics* 7 (3), 241-264.
- Sanders, T., J. Sanders en E. Sweetser, aangeboden.** *Causality, cognition and communication: A mental space analysis of subjectivity in causal connectives*.
- Semino, E., M. Short en J. Culpeper, 1997.** Using a corpus to test and refine a model of speech and thought presentation. *Poetics* 25, 17-43.
- Sweetser, E. en G. Fauconnier, 1996.** Cognitive links and domains. In: G. Fauconnier en E. Sweetser (red.) *Spaces, worlds and grammar*. Chicago/London: University of Chicago Press, 1-28.